

1. Miksi Espoolla on tosiasiallisesti käsittelyperuste ja miksi se ulottuu myös koulun pistetietoihin

1.1 Käsittelyperuste koskee tietosisältöä ja käyttötarkoitusta, ei säilytystapaa

EU:n tietosuoja-asetuksen (GDPR) 6 artiklan mukainen käsittelyperuste määritellään suhteessa henkilötietojen tietosisältöön ja käsittelyn tarkoitukseen, ei sen mukaan, missä muodossa tiedot sattuvat olemaan. Sama tieto – esimerkiksi oppilaan nimi ja pääsykoepiste – on oikeudellisesti henkilötietoa riippumatta siitä, onko se paperilistalla rehtorin kaapissa, Excel-taulukossa vai keskitetyn rekisterin kentässä.

Tämän takia käsittelyperusteen näkökulmasta oikeudellisesti merkityksellinen kysymys ei ole se, missä muodossa tai missä järjestelmässä tieto on, vaan mitä tietoa käsitellään ja mihin tarkoitukseen sitä käytetään (oppilaaksiotto, oikeusturva, tilastointi, tutkimus jne.).

1.2. Espoo osoittaa itse, että pääsykoepisteille on käsittelyperuste – yläkoulujen pistejärjestelmä

Espoo on jo pitkään kerännyt ja säilyttänyt 7. luokan painotetun opetuksen pääsykoepisteitä keskitettyyn järjestelmään. Jos pääsykoepisteille ei olisi lainkaan laillista käsittelyperustetta, Espoolla ei olisi ollut oikeutta kerätä, tallentaa ja säilyttää yläkoulujen pisteitä keskitetysti pitkältä ajalta. Koska Espoo ei missään vaiheessa väitä, että yläkoulujen pistetietojen käsittely olisi ollut lainvastaista, se tosiasiasa myöntää, että tällaiselle tietosisällölle on olemassa laillinen käsittelyperuste.

1.3. Sama tietosisältö alakoulussa = sama käsittelyperuste

Alakoulun painotetun opetuksen pistetiedot ovat sisällöltään samaa henkilötietoa kuin yläkoulun pisteet: oppilas, hakukohde ja valintaperusteena käytetty pistemäärä. Lainsäädäntö ei tee olennaista eroa ala- ja yläkoulun oppilaaksioton henkilötietojen käsittelyn välillä – molemmissa on kyse samantyyppisestä julkisesta tehtävästä ja samanlaisesta oikeusturvan tarpeesta.

On siksi loogisesti ja oikeudellisesti vaikeasti perusteltavissa väittää, että sama tietosisältö olisi yläkoulun puolella laillisesti käsiteltävissä ja säilytettävissä, mutta muuttuisi alakoulun puolella “ilman käsittelyperustetta olevaksi” vain siksi, että tiedot sattuvat olemaan tallennettuina koulun pistelistalle eivätkä valmiiksi keskitettyyn rekisteriin. Tämä ero selittyy Espoon omilla tiedonhallintaratkaisulla, ei lainsäädännöllä.

1.4. Espoon tietosuojaseloste vahvistaa käsittelyperusteen koko oppilaaksiottoaineistolle

Espoon kasvun ja oppimisen toimialan tietosuojaselosteessa todetaan, että rehtorit vastaavat rekisteriin liittyvistä tehtävistä oman koulunsa osalta ja että oppilaaksiottoon liittyvät hakemukset ja päätökset säilytetään oppivelvollisuusiän ajan sekä sitä seuraavat kymmenen vuotta. Tämä on Espoon oma, rekisteröidyille annettu sitoumus.

Pääsykoepisteet ovat käytännössä osa näiden päätösten tosiasiallista perustaa: ilman pisteitä ei monessa tapauksessa voisi perustella, miksi tietty oppilas on valittu ja toinen ei.

Jos Espoo väittää, ettei sillä ole käsittelyperustetta pistetiedoille alakoulussa, se joutuu samalla väittämään, ettei sillä ole käsittelyperustetta säilyttää oppilaaksioton perustietojakaan. Tämä olisi ristiriidassa tietosuojaselosteen ja yläkoulujen käytännön kanssa.

1.5. Miksi käsittelyperuste ulottuu myös koulujen pistelistoihin

Koulujen pistelistat eivät muodosta mitään erillistä, irrallista rekisteriä, vaan ovat käytännössä yksi tapa tallentaa samaa tietosisältöä, jota käytetään oppilaaksiotossa ja jota yläkoulujen osalta säilytetään keskitetysti. Listoilla on oppilaiden nimet ja pistemäärät – juuri se tieto, joka on oppilaaksiottopäätösten kannalta olennaista.

Kun kaupunki lupaa säilyttää oppilaaksiottoaineiston ja on jo vakiinnuttanut käytännön yläkoulujen pisteiden käsittelystä, se tosiasiaa tunnustaa myös alakoulun pistetiedot osaksi samaa oppilaaksiottorekisteriä. Se, että osa pisteistä on järjestelmätiedoissa ja osa rehtorin mapissa, on tekninen ja hallinnollinen ongelma, ei tietosuojakysymys.

Oikeudellisesti relevantti kysymys ei ole, saako nimenomaan tietty A4-pistelista säilyä sellaisenaan, vaan se, saako ja tuleeko oppilaaksioton perusteena olevat pistetiedot ylipäätään säilyttää ja saattaa käyttöön oppilaaksioton, oikeusturvan, tilastoinnin ja tieteellisen tutkimuksen tarkoituksiin. Koska vastaus tähän on Espoon omien asiakirjojen ja käytännön perusteella kyllä, käsittelyperuste ulottuu myös niihin pistetietoihin, jotka tällä hetkellä ovat koulujen listoilla. Tarvittaessa ne voidaan siirtää tietoturvalliseen keskitettyyn ympäristöön.

1.6. Helsingin ja Vantaan käytännöt tukevat samaa tulkintaa

Samaa tutkimushanketta varten Helsingissä ja Vantaalla on jo kerätty kouluilta vastaavanlaista pistetietoa ja siirretty sitä keskitettyyn ympäristöön, josta Tilastokeskus voi muodostaa tutkimusaineiston. Lainsäädäntö ei tee eroa sen välillä, käsitelläänkö näitä tietoja Helsingissä, Vantaalla vai Espoossa – kaikille kunnille sovelletaan samaa tietosuojasääntelyä.

Jos Helsingin ja Vantaan kohdalla on katsottu, että koulujen pistetietojen kerääminen, keskitetty käsittely ja luovutus Tilastokeskukselle tutkimusta varten on laillista ja tietosuojan kannalta hyväksyttävää, on vaikea perustella, miksi sama tietosisältö olisi Espoossa ilman käsittelyperustetta vain siksi, että osa tiedoista on tallennettu perinteisesti koulukohtaisina listoina.

1.7. Espoo on itse rahoittanut hanketta, jossa koulujen pistetietoja kerätään

Ennen rahoituspäätöstään Espoolle on kerrottu tutkimusasetelmasta, jossa yhdistetään, rekisteritietoja, Karvin oppimistulosaineisto ja kouluista kerättävät pääsykoepisteet niiltä vuosilta ja luokka-asteilta, joilta ei ole keskitettyä rekisteriä. Kaupunki on tämän tiedon pohjalta päättänyt osallistua pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyöhön ja myöntää rahoitusta hankkeelle.

Käytännössä Espoo on siis itse rahoittanut toimintaa, jossa koulujen pistetietoja kerätään ja käytetään tutkimuksessa yhdessä Helsingin ja Vantaan aineistojen kanssa. Jos Espoo nyt väittää, ettei tällaisille tiedoille olekaan käsittelyperustetta, se joutuisi samalla väittämään, että se on rahoittanut mallia, joka sen oman nykyisen tulkinnan mukaan perustuisi lainvastaiseen käsittelyyn. Tämä ei ole uskottava tulkinta.

1.8. Johtopäätös

Kun yhdistetään Espoon oma käytäntö yläkoulujen pistejärjestelmässä, tietosuojaselosteessa annettu sitoumus oppilaaksiottoaineiston säilyttämisestä, Helsingin ja Vantaan vastaavat käytännöt sekä se, että Espoo on itse rahoittanut hanketta, jossa koulujen pistetietoja kerätään tutkimuskäyttöön, päädytään väistämättä johtopäätökseen, että Espoolla on tosiasiallisesti käsittelyperuste painotetun opetuksen pääsykoepisteille. Tämä käsittelyperuste ei rajoitu keskitettyyn rekisteriin, vaan ulottuu myös niihin pistetietoihin, jotka ovat tällä hetkellä koulujen listoilla. Viranomaisen omat puutteet tiedonhallinnassa eivät voi olla peruste hävittää sellaista tietosisältöä, jonka säilyttämiseen kaupunki on itse sitoutunut ja jonka tutkimuskäyttöä se on rahoituspäätöksillään tukenut. On valitettavaa, että suurin osa säilytettäväksi tarkoitetuista pääsykoetiedoista on tuhottu ala-asteiden osalta. Aiemmat virheet eivät voi olla peruste tehdä uusia virheitä.

2. Espoon keskitetyssä rekisterissä säilytettyjen tietojen käytettävyys ja tarpeellisuus tutkimuksessa

Tämän kohdan osalta katson, että asiassa on väistämättä tapahtunut kuulemisvirhe. Espoo on vedonnut "tietojen riittämättömään laatuun" ja sisäisiin selvityksiin, mutta ainoa kirjallinen selvitys on ilmoitettu sisäiseksi muistioksi, jota ei luovuteta edes asianosaisjulkisuuden perusteella. Loput selvitykset ovat olleet suullisia. Minulla ei ole ollut mitään mahdollisuutta nähdä näitä selvityksiä tai kommentoida sitä, mihin kaupungin arviot perustuvat. Koska kattavaa kuvausta olemassa olevista tiedoista ei ole vielä annettu, en voi edes tässä vaiheessa esittää yksityiskohtaista menetelmäkuvausta siitä, miten kaikkia tietoja käytettäisiin. En yksinkertaisesti tiedä täsmällisesti, mitä kaikkea on olemassa.

On myös tärkeää todeta, että kysymys tietojen tarpeellisuudesta ja tutkimuksellisesta arvosta ei kuulu Espoon toimivaltaan, vaan tutkimuksesta vastaavalle yliopistolle ja tutkimusyhteisölle. Kaupungin tehtävänä on arvioida, onko tietojen luovuttaminen lainmukaista ja tietoturvallista, ei korvata tutkijaa ja hänen ohjaajiaan arvioimalla, mitkä tiedot ovat tieteellisesti "riittävän hyödyllisiä". Espoolla ei ole tämän hankkeen tieteellisestä sisällöstä ja menetelmistä sellaista asiantuntemusta tämän hankkeen tieteellisestä tarpeellisuudesta kuin niillä tahoilla, jotka vastaavat tutkimuksen suunnittelusta ja tieteellisestä laadusta. Tässä tilanteessa olisi vähintäänkin pitänyt kuulla tutkijaa niistä selvityksistä, joiden perusteella tietoja pidetään "riittämättömänä" tutkimuskäyttöön, ennen kuin niihin vedotaan ratkaisun perusteluina. Tutkimuksessa on hyvin yleistä, että käytetty aineisto on puutteellista. Puutteellisellakin aineistolla voidaan tehdä laadukasta ja uskottavaa tiedettä kunhan käytetyt menetelmät toimivat niillä tiedoilla, joita on.

Tutkimussuunnitelmassa ja muissa tutkimuslupahakemuksen liitteissä on kuvattu, että hankkeessa hyödynnetään myös peruskoulun aikaisia rekisteritietoja, mukaan lukien Tilastokeskuksessa Koski-tietokannan pohjalta muodostettavat valmisaineistot. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole ainoastaan seurata pitkän aikavälin vaikutuksia toiselle asteelle ja työuraan, vaan myös kuvata ja analysoida peruskoulun aikaista kehitystä ja valikoitumista. Tästä näkökulmasta Espoon tulkinta siitä, etteivät painotetun opetuksen hakutiedot olisi hyödyllisiä tutkimukselle siksi, että oppilaat ovat vielä peruskoulussa, perustuu virheelliselle oletukselle tutkimuksen sisällöstä ja laajuudesta. Tämä on erityisen ongelmallista siksi, että Espoo on aiemmin pyytänyt minulta erikseen selvitystä peruskoulun aikaisten tietojen käytöstä. Kaupungilla on siis täytynyt olla tieto siitä, että tutkimus kattaa myös peruskoulun aikaiset rekisterit, eikä tutkimuksen tarkoitus rajoitu vain perusopetuksen jälkeisiin lopputulemiin.

Olen myös valmis antamaan yksityiskohtaisen selvityksen jokaisesta pyydetystä tietokentästä ja sen tieteellisestä merkityksestä, mikäli tällaiselle lisäperustelulle katsotaan tosiasiallisesti olevan tarvetta. Pyydettyjen tietojen välttämättömyys ja rooli tutkimusasetelmassa on varsin helppo perustella, kunhan tiedän täsmälleen, mitä tietoja Espoo edellyttää perusteltavan. Tällä hetkellä tämä ei ole ollut mahdollista, koska minulla ei ole ollut käytettävissäni kattavaa kuvaa rekisterissä olevista tiedoista enkä niitä koskevista sisäisistä selvityksistä.

Oleellista on silti todeta, että Espoon tietosuojaselosteen mukaan Espoolla on edelleen tallessa sekä oppilaaksiotto päätökset että oppilaiden hakemukset. Näitä yhdistämällä voidaan tutkimuksessa päätellä myös puuttuvat hakukohdemuuttujat ja valinnan rajatapaukset. Niissä tapauksissa, joissa pistetieto on olemassa esimerkiksi tekstikentässä, sen poimiminen tekstin seasta ei ole erityisen vaikea toimenpide, ja tutkija voi aivan hyvin tehdä tämän työn itse, kunhan saa tiedot käyttöönsä. Niissä tilanteissa, joissa pistetieto on käytettävissä, pystymme regressioepäjatkuvuusmenetelmällä arvioimaan painotettuun opetukseen pääsemisen vaikutuksia. Ja vaikka pistetieto joiltakin osin puuttuisi, hakemus- ja päätöstiedot ovat joka tapauksessa tutkimuksen kannalta tärkeitä: niiden avulla voidaan tehdä kuvailevaa analyysiä painotetun opetuksen hakijoista ja valituista, mikä on olennainen osa tätä tutkimusprojektia. Pyytämäni tiedot eivät siis ole mitään ”ylimääräisiä” henkilötietoja, vaan hankkeen kannalta keskeistä tutkimusaineistoa.

Lopuksi korostan, että pyytämäni tiedot ovat tärkeitä myös tutkimusaineiston arkistoinnin näkökulmasta. Espoo osuu oikeaan todetessaan, että moni tutkimuksellisesti kiinnostava ja yhteiskunnallisesti tärkeä ilmiö tulee näkyviin vasta tulevaisuudessa, kun riittävän pitkä seuranta-aika on käytettävissä. Tämä ei kuitenkaan ole peruste olla luovuttamatta tietoja tutkimuskäyttöön nyt, vaan päinvastoin peruste sallia muodostettavan tutkimusrekisterin arkistointi tietosuojalainsäädännön mukaisesti Helsingin yliopiston data-arkistoon. Arkistointipäätös ja sen toteutus tehdään Helsingin yliopiston vastuulla, ja data-arkisto on nimenomaan tällaisia tieteellisiä rekisteriaineistoja varten rakennettu tietoturvallinen ympäristö. Arkistoituihin tietoihin eivät tutkijat pääse käsiksi ”automaattisesti”, vaan niiden mahdollinen myöhempi käyttö edellyttää aina uutta erillistä tutkimuslupaa ja hakemusta

data-arkistolle. Näin turvataan sekä rekisteröityjen oikeudet että se, että Espoon nykyiset tiedot voidaan hyödyntää laillisesti ja hallitusti myös pitkän aikavälin vaikuttavuustarkasteluissa.

On myös syytä todeta, että Espoon omat puutteet aineistohallinnassa eivät heikennä näiden tietojen tieteellistä merkitystä, vaan päinvastoin korostavat tarvetta säilyttää olemassa oleva aineisto jatkossa turvallisesti ja hallitusti. Juuri se, että osa aikaisemmista tiedoista on jo menetetty tai tallennettu hajanaisesti, osoittaa, miksi nyt vielä olemassa olevat hakemus-, päätös- ja pistetiedot tulisi siirtää tietoturvalliseen tutkimusympäristöön ja arkistoida Helsingin yliopiston data-arkistoon myöhempää tutkimuskäyttöä varten asianmukaisilla luvilla. Tämä on sekä hyvän tiedonhallinnan että tieteellisen tutkimuksen edellytysten kannalta välttämätöntä.

3. Pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyö ja luottamuksensuoja

Haluan ensiksi todeta, että Espoolle oli jo ennen joulukuussa 2024 pidettyä kokousta, jossa kaupunginjohtaja oli mukana hyväksymässä tutkimukseni mukaan pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyöhön, toimitettu olennaiset tiedot hankkeesta. Espoolla oli tuolloin tiedossaan sekä se, että tutkimuksessa kerätään painotetun opetuksen pääsykoetietoja kouluilta silloin, kun niitä ei ole tallennettu keskitettyyn rekisteriin, että se, että hankkeessa hyödynnetään Espoon Karvilta tilaamia oppimistulosmittauksia ja tuodaan ne kaupunkien ja tutkimuksen yhteiseen käyttöön myös tämän yksittäisen pilottitutkimuksen jälkeen. Nämä keskeiset lähtötiedot olivat siis kaupungin tiedossa jo siinä vaiheessa, kun tutkimus hyväksyttiin osaksi pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyötä.

En ole missään vaiheessa väittänyt, että pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyösopimus siirtäisi toimivaltaa tutkimusluvan myöntämisessä pois hallintopalvelujen päälliköltä. Kysymys ei ole toimivallasta, vaan siitä, mihin suuntaan tätä harkintavaltaa käytetään. Sopimuksessa kaupungit ovat nimenomaisesti sitoutuneet yhteistyöhön tutkimuksessa tarvittavien aineistojen käytössä ja siihen, että henkilöstön työaikaä käytetään tiedeyhteistyöhön riittävällä tavalla. Nyt käsiteltävä tutkimus on juuri tällainen sopimuksen piirissä oleva hanke, ja Helsingissä ja Vantaalla vastaavien aineistojen keruu on jo toteutunut sopimuksen hengessä. Espoon vetoaminen siihen, ettei kaupunginhallituksen päätöksessä ole käsitelty tutkimuksen yksityiskohtia tai yksittäisten aineistojen saatavuutta, ei muuta sitä, että Espoo on tietoisesti sitoutunut hankkeeseen, jossa kouluissa säilytettyjä pääsykoe aineistoja käytetään tutkimuksessa.

Olen pyytänyt sitä, että kun yhteistyöhankkeessa tehdään kielteinen päätös, harkinta kirjataan läpinäkyvästi suhteessa Espoon aiemmin tekemiin päätöksiin. Erityisesti pitää punnita uuden päätöksen suhde pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyösopimukseen, hankkeen hyväksymiseen tiedeyhteistyöhön, hankkeen rahoittamiseen ja Karvi-mittausten pitkäjänteiseen tilaamiseen. Näin lautakunta ja myöhemmin mahdolliset muutoksenhakuelimet voivat arvioida, onko harkintavaltaa käytetty johdonmukaisesti suhteessa kaupungin omiin strategisiin linjauksiin ja aiempiin sitoumuksiin.

Pidän tärkeänä tuoda esiin myös luottamuksensuojaan liittyvän näkökulman. Pääkaupunkiseudun tiedeyhteistyöhankkeelle on edellytetty omarahoitusosuutta, ja olen nimenomaisesti sitoutunut edistämään tätä tutkimushanketta kahden vuoden ajan omalla työpanoksellani. Espoon kaupunki on hyväksynyt tutkimukseni osaksi tiedeyhteistyötä ja myöntänyt rahoitusta hankkeelle sen jälkeen, kun kaupungilla on ollut käytössään keskeiset tiedot hankkeen sisällöstä, mukaan lukien kouluilta kerättävät pääsykoetiedot ja Karvin oppimistulosmittausten hyödyntäminen. Näiden päätösten ja sitoumusten perusteella minulla on ollut perusteltu syy luottaa siihen, että Espoo toimii jatkossakin tavalla, joka mahdollistaa tutkimuksen toteuttamisen sovituissa muodossa.

Nyt esitetty tiukka linjaus henkilötietojen käsittelystä ja tietojen luovuttamatta jättämisestä muuttaa olennaisesti niitä edellytyksiä, joiden varaan olen tutkimukseni ja omaa työpanostani suunnitellut. Luottamuksensuojan näkökulmasta on ongelmallista, että ensin hyväksytään tutkimus osaksi tiedeyhteistyötä ja edellytetään omarahoitusosuutta, ja sen jälkeen sisäisillä tulkintamuutoksilla rajoitetaan ratkaisevalla tavalla juuri niiden aineistojen käyttöä, joiden varaan hanke on alun perin rakennettu. Koska tietosuojasääntely Helsingin ja Vantaan esimerkkitapausten mukaan sallii useamman tulkinnan, katson, että Espoon tulisi käyttää harkintavaltaansa tavalla, joka on johdonmukainen aiempien päätösten ja yhteistyösitoumusten kanssa eikä kohtuuttomasti murra hankkeen varaan syntynyttä luottamusta. Oleellista on myös se, että hanke ei ole yhteistyöhanke vain yksittäisen tutkijan kanssa vaan hankkeessa ovat mukana Espoon lisäksi myös Helsinki, Vantaa ja Helsingin yliopisto.

Mikäli Espoo rajoittaisi tutkimushanketta nykyisen päätöksen mukaisesti päätyisi se tilanteeseen, jossa se ensiksi tilaa maksullisia oppimistulosmittauksia Karvilta yli kahdenkymmenen vuoden ajan, sen jälkeen rahoittaa yhteistyöhankeen kyseisten tietojen tutkimuskäytölle ja lopulta vesittää oman yhteistyöhankeensa tuhoamalla omat tietonsa, jotka se on jo luvannut säilyttää tietosuojaselosteessaan.

4. Eettinen ennakoarviointi ja Espoon perustelut

Päätöksen kirjaus Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen toimikunnan ennakoarviointilausunnosta on sinänsä sanamuodoltaan oikea, mutta antaa lautakunnalle olennaisesti puutteellisen kuvan asiasta. Kirjauksesta puuttuu se, että 28.2.2025 tehty ensimmäinen päätös samasta tutkimuksesta ei edes maininnut ennakoarviointia – vaatimus tuli esiin vasta myöhemmässä vaiheessa, kun tutkimus oli jo aloitettu. Ennakoarviota pyydettiin näin ollen liian myöhään tilanteessa, jossa Helsingin yliopiston eettinen toimikunta ei enää TENK-ohjeiden ja omien linjaustensa mukaan voi antaa tällaista lausuntoa, ja lisäksi alun perin virheellisillä perusteilla (viittaus alle 15-vuotiaisiin ja huoltajan suostumukseen, joka ei ole tämän hankkeen käsittelyperuste). Olen toimittanut Espoolle kirjallisen selvityksen siitä, ettei pyydettyä lausuntoa ole tässä tilanteessa mahdollista saada. Näin ollen kaupungilla on viimeistään tästä lähtien ollut tiedossaan, että vaatimusta ei voida tosiasiallisesti täyttää. Ennakoarviopyyntöä on silti pidetty esillä ja se on vaikuttanut asian käsittelyn keston. Käytännössä tutkijalla ei ole missään vaiheessa

ollut todellista mahdollisuutta toimittaa pyydettyä asiakirjaa, mikä on ollut käsittelijän tiedossa siitä huolimatta, että ennakoarviovaatimus on viivästyttänyt asian käsittelyä.

Myöhemmässä vaiheessa Espoo on vaihtanut ennakoarviovaatimuksen perustelua viittaamalla yleisesti turvallisuushkaan ja tietoturvariskeihin, mutta tätä uhkaa ei ole kertaakaan yksilöity. Ei ole kerrottu, mikä konkreettinen riski olisi kyseessä, missä kohtaa prosessia se syntyisi tai miltä osin Tilastokeskuksen vakiintunut tutkimusympäristö ei olisi riittävä sen hallitsemiseksi. Suomessa on käynnissä satoja vastaavia Tilastokeskuksen etäkäyttöhankkeita, eikä tässä hankkeessa tehdä mitään tavallisesta poikkeavaa. On myös tärkeää huomata, että aineistojen yhdistäminen tehdään yksinomaan Tilastokeskuksessa, joka päättää yhdistämisestä ja vastaa siihen liittyvästä tietoturvasta. Yhdistäminen ei enää kuulu yksittäisten rekisterinpitäjien, kuten Espoon kaupungin, toimivaltaan, eikä Espoolla näin ollen ole velvollisuutta (eikä tosiasiaa mahdollisuuttakaan) tehdä erillistä teknistä riskinarviota Tilastokeskuksen puolesta. Mahdollinen yhdistämiseen liittyvä riskiarvio tulee pyytää Tilastokeskukselta, ei yksittäiseltä tutkijalta.

Koska Espoon linja eettisen ennakoarvion suhteen on ehtinyt muuttua jo kahdesti käsittelyn aikana, olisi nämä kaikki muutokset syytä kirjata päätökseen avoimesti. Ensin ennakoarviota ei vaadittu lainkaan, sen jälkeen sitä vaadittiin virheellisillä perusteilla ja lopuksi vedoten yksilöimättömään turvallisuushkaan. Muutoin ulkopuoliselle jää helposti virheellinen kuva, että tutkija olisi jättänyt jonkin eettisen velvoitteen täyttämättä, vaikka tosiasiaa kyse on Espoon omasta, prosessin aikana muuttuneesta tulkintalinjasta ja ajallisesti myöhäisestä vaatimuksesta, jota ei ole ollut mahdollista täyttää. Lisäksi päätöksestä ei käy lainkaan ilmi, miten tutkijan antamat selvitykset, mukaan lukien Helsingin yliopiston eettisen toimikunnan kanta ja Tilastokeskuksen roolia koskevat täsmennykset, on otettu huomioon harkinnassa tai ovatko ne vaikuttaneet Espoon arvioon millään tavalla. Tämä heikentää päätöksen läpinäkyvyyttä ja vaikeuttaa sekä lautakunnan että muutoksenhakuelinten mahdollisuuksia arvioida, onko harkintavaltaa käytetty asianmukaisesti.

5. Päätöksen perusteleminen ja kuuleminen

Katson, ettei päätöstä ole perusteltu hallintolain edellyttämällä tavalla eikä asiassa ole toteutunut asianmukainen kuuleminen. Ensimmäinen kielteinen päätös 28.2.2025 perusteltiin lyhyesti toteamalla, että ”hakemuksessa pyydettyjä rekisteriaineistoja ei keskeisiltä osin ole, eikä niitä ole tuotettavissa” ja että siltä osin kuin tietoja on, ne on arkistoitu paperisena ja ”tältä osin tietojen luovuttamiseen liittyy tarpeettomia tietosuojariskejä”. Päätös tehtiin ilman ainuttakaan selvityspyyntöä – minulta ei missään vaiheessa ennen päätöstä pyydetty lisätietoja siitä, millä tavalla tiedot voitaisiin tuottaa, miten paperiaineistoon liittyviä riskejä voitaisiin ehkäistä tai miten tutkimusasetelmaa voitaisiin tarvittaessa mukauttaa Espoon rekisteritilanteeseen.

Myöhemmin keväällä kävi ilmi, että Espoolla on tosiasiallisesti olemassa vastaavantyyppisiä tietoja kuin niitä, joiden ”ei katsottu olevan olemassa eikä tuotettavissa”. Espoo ei

kuitenkaan korjannut 28.2.2025 tehtyä päätöstä tai avannut tarkemmin, mihin arvio tietojen puuttumisesta perustui, vaan ohjasi tekemään kokonaan uuden hakemuksen samasta tutkimuksesta. On myös huomionarvoista, ettei Espoo ole alkuperäisen päätöksen jälkeen enää kertaakaan viitannut paperiaineistoihin tai niiden aiheuttamiin ”tarpeettomiin tietosuojariskeihin”, vaikka tämä oli ensimmäisen päätöksen keskeinen perustelu. Uuden hakemuksen käsittelyssä painopiste siirtyi vähitellen muille perusteille: ensin vaadittiin muuttujatason kuvausta Espoon omista rekisteritiedoista ilman, että tutkijalle annettiin edes muuttujalistaa tai kokonaiskuva rekistereistä, myöhemmin korostettiin tietoturvakysymyksiä ja lopulta vaadittiin eettistä ennakkoarviointia ja erillistä riskiarviota – vaikka tällaisia selvityksiä ei 28.2.2025 annetussa päätöksessä pidetty lainkaan tarpeellisina. Laadin Espoolle pyydetyn riskiarvion ja annoin selvityksen siitä, miksi eettistä ennakkoarviota ei ole enää mahdollista saada. Tämän jälkeen Espoo muutti vielä eettistä ennakkoarviota koskevia perusteluja, kun alkuperäiset perusteet osoittautuivat virheellisiksi.

Erityisen ongelmalliselta menettely näyttää siltä osin, että Espoo on esittänyt nimenomaan hyvin laajoja ja avoimia selvityspyynnöjä ilman, että olisi yksilöinyt, mikä konkreettinen epäselvyys estää luvan myöntämisen. Tällöin hakija joutuu vastaamaan ”varmuuden vuoksi” kaikkeen mahdolliseen, eikä hänelle missään vaiheessa kerrota, mikä tieto on ratkaisevaa ja millä edellytyksillä lupa olisi periaatteessa myönnettävissä. Ulkopuolisen silmin tämä luo vaikutelman, että laajoilla selvityspyynnöillä on ennemmin varmistettu viranomaiselle mahdollisimman laaja liikkumavara etsiä myöhemmin perusteita luvan epäämiselle kuin aidosti pyritty poistamaan yksilöityjä epäselvyyksiä ja mahdollistamaan tutkimusluvan myöntäminen.

Kokonaisuutena menettely on ollut hakijan näkökulmasta sellainen, että selvityspyynnöt ja perustelut ovat siirtyneet aina uuteen suuntaan sitä mukaa, kun aiemmin esitetyt kysymykset on selvitetty. Espoo ei ole missään vaiheessa antanut hakijalle mahdollisuutta tutustua päätöksen ja selvityspyynnöjen perusteena oleviin asiakirjoihin, eikä ole selkeästi yksilöinyt, millä edellytyksillä lupa olisi sen näkökulmasta myönnettävissä. Hakijalle ei näin ole annettu tosiasiallista mahdollisuutta täyttää vaatimuksia ja poistaa luvan myöntämisen esteitä, vaan selvityspyynnöjä ja muuttuvia perusteluja on käytetty jälkikäteen perusteina luvan rajaamiselle. Tämä ei vastaa hallintolain mukaista kuulemis- ja neuvontavelvollisuutta eikä päätöksen perusteleminen asetettuja vaatimuksia.